

Metody działania rosyjskich służb specjalnych w świetle afery Olega Kulnicza

Abstrakt

Autor dokonuje analizy przypadku zatrzymania oficera Służby Bezpieczeństwa Ukrainy Olega Kulnicza pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Na podstawie analizy zadań stawianych temu rosyjskiemu agentowi dochodzi do wniosku, że sposób działania rosyjskiego kontrwywiadu diametralnie różni się od metod zachodnich służb. Główną różnicą jest przeniesienie środka ciężkości działań operacyjnych z pracy rozpoznawczo-informacyjnej na próby agenturalnego przejścia kontroli nad instytucjami przeciwnika, głównie cywilnymi i wojskowymi służbami specjalnymi, oraz na realizację infiltracji wywiadowczej przez ludzi dysponujących tym samym habitusem co kandydaci do werbunku. Korzystając z dorobku psychologii poznawczej oraz badań z zakresu historii najnowszej, autor udowadnia, że od ponad 100 lat rosyjskie służby wykorzystują i udoskonalają te metody.

Słowa kluczowe

FSB, SBU, WCzK, GPU, kontrwywiad ofensywny, dezorganizacja, infiltracja, konflikt rosyjsko-ukraiński.

W dniu 16 lipca 2022 r. Służba Bezpieczeństwa Ukrainy (ukr. Служба безпеки України, SBU) aresztowała własnego oficera, płk. Olega Kulinicza¹, który od października 2020 r. do marca 2022 r.² kierował jej krymskim oddziałem³. Kulinicz został oskarżony o współpracę z rosyjskimi służbami specjalnymi. Państwowe Biuro Śledcze (ukr. Державне бюро розслідувань, PBS), prowadzące śledztwo w jego sprawie, ujawniło, że wśród dowodów zdrady są nagrania rozmów Kulinicza z Wołodymyrem Siwkowiczem – jego kuratorem z ramienia 5. Służby Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej⁴. Takimi dowodami są także komputerowe metadane wykazujące, że Kulinicz zablokował przekazanie do centrali SBU w Kijowie meldunku agenturalnego uprzedzającego o ataku sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej (FR) stacjonujących na Krymie na kilka godzin przed rozpoczęciem operacji w nocy 24 lutego 2022 r.⁵

Zatrzymanie Kulinicza było wstrząsem dla ukraińskiego sektora bezpieczeństwa, gdyż oficer ten został wyznaczony do kierowania krymskim oddziałem SBU przez prezydenta Wołodymyra Zełenskiego. By awansować Kulinicza, prezydent usunął ze stanowiska Jewgenija Nietużyłowa – mimo wcześniejszych sukcesów kierowanej przez niego jednostki – i wysłał go na oddaloną od Krymu placówkę w Czernihowie⁶. Kulinicz był przy tym bliskim współpracownikiem i przyjacielem Iwana Bakanowa⁷, któremu Zełenski w 2019 r. powierzył kierownictwo SBU⁸ (Bakanowa i Zełenskiego łączyła wieloletnia przyjaźń, wspólne interesy oraz działalność

¹ ДБР та СБУ затримали співробітника Служби безпеки України, який працював на спецслужби РФ та передавав їм таємні дані, Державне бюро розслідувань, 16 VII 2022 r., <https://dbr.gov.ua/news/dbr-ta-sbu-zatrimali-spivrobitnika-sluzhbi-bezpeki-ukraini-yakij-pracyuvav-na-specsluzhbi-rf-ta-peredavav-im-taemni-dani> [dostęp: 1 VI 2023].

² Указ Президента України №91/2022, <https://www.president.gov.ua/documents/912022-41481> [dostęp: 10 VII 2023].

³ W związku z aneksją półwyspu przez Federację Rosyjską w 2014 r. krymski oddział SBU działał z terytorium obwodu chersońskiego.

⁴ Pion FSB odpowiedzialny za działania wywiadowcze w obszarze postsowieckim, głównie w Ukrainie.

⁵ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ. Чего не хватает в деле Кулинич-Сивковича*, Центр журналистских расследований, 26 IV 2023 r., <https://investigator.org.ua/investigations/253973/> [dostęp: 20 VII 2023]; А. Мазуренко, *Бывший начальник СБУ в Крыму и заместитель секретаря СНБО способствовали втяжению РФ*, Украинская Правда, 23 VII 2022 r., <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/07/23/7359762/> [dostęp: 20 VII 2023]; *Спустя полгода после ареста СБУ-шника, курировавшего Крым, ему официально вменили потерю Херсонщины*, 5 IV 2023 r., <https://dzen.ru/a/ZC1w30iFDTt-UcqV> [dostęp: 20 VII 2023].

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Указ Президента України №316/2019, <https://www.president.gov.ua/documents/3162019-27181> [dostęp: 12 VII 2023]. Zob. także: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

polityczna⁹). Wskutek afery Kulinicza Bakanow stracił stanowisko (bez dochodzenia został jednak uwolniony od podejrzeń o zdradę), a wobec ponad 650 oficerów SBU¹⁰ wszczęto śledztwa w związku z podejrzeniami o współpracę z Federalną Służbą Bezpieczeństwa FR (ros. Федеральная служба безопасности Российской Федерации, FSB)¹¹. Co ciekawe, PBŚ już w kwietniu 2022 r. informowało o śledztwie w sprawie Kulinicza, który mimo utraty stanowiska pozostał w służbie, a ponadto został oficerem do zadań specjalnych przy szefie SBU (!)¹². Pełnił tę funkcję do aresztowania, chociaż w czerwcu na stronie Biura Prokuratora Generalnego pojawiło się oficjalne pismo zawierające podejrzenie Kulinicza o zdradę¹³. Co jeszcze ciekawsze, oficer ten, mimo że od lat był poza służbą i pracował w sektorze cywilnym, otrzymał stanowisko w SBU bez przeprowadzenia postępowania sprawdzającego i bez złożenia ankiety bezpieczeństwa osobowego¹⁴. Ponadto SBU od czerwca 2020 r. dysponowała zeznaniami rosyjskiego agenta Igora Kolesnikowa, z których wynikało, że Kulinicz miał stały kontakt z rosyjską agenturą¹⁵. Co więcej, nikogo nie interesowało, że do 1992 r. służył on w Federalnej Służbie Kontrwywiadu (przemianowanej potem na FSB), a to oznacza, że musiał mieć wtedy rosyjskie obywatelstwo. Ponadto swoją karierę zawdzięczał przyjaźni ze zidentyfikowanym rosyjskim agentem Andrijem Derkaczem¹⁶. Ten, zdaniem Departamentu Stanu USA, wykonywał zadania dla FR od 2010 r., w tym tworzył oddziały dywersyjne do działań Głównego Zarządu Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR (ros. Главное управление Генерального

⁹ М. Жартовська, «Зеленський – людина з великої літери. Може, навіть усі літери в цьому слові – з великої літери». Керівник штабу Зеленського Іван Баканов про стратегію кампанії, зустрічі з олігархами і канал «1+1», Бабель, 25 III 2019 r., <https://babel.ua/texts/27627-zelenskiy-lyudina-z-velikoji-literi-mozhe-navit-vsi-bukvi-v-comu-slovi-z-velikoji-literi-kerivnik-shtabu-zelenskogo-i-van-bakanov-pro-strategiyu-kampaniji-zustrichah-z-oligarhami-i-vidnosinah-z-1-1> [dostęp: 12 VII 2023]; К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах. Что означают громкие отставки украинских силовиков*, Carnegie Endowment for International Peace, 21 VII 2022 r., <https://carnegieendowment.org/politika/87549> [dostęp: 12 VII 2023].

¹⁰ К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

¹¹ Śledztwem nie objęto jednak ani Bakanowa, ani kierującego kontrwywiadem SBU Aleksandra Pokłada. Zob. В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ We wrześniu 2020 r. Departament Stanu USA oficjalnie uznał Derkacza za agenta FSB. Za: *Деркач Андрій Леонідович*, ПолітХаб, <https://www.chesno.org/politician/105/> [dostęp: 19 VII 2023].

штаба Вооружённых сил Российской Федерации, GU)¹⁷ w Ukrainie¹⁸. Kulnicz w okresie pracy w administracji cywilnej¹⁹ wielokrotnie był oskarżany o korupcję i malwersacje finansowe²⁰. Niepokoju nie wywołało także to, że krymski oddział SBU pod jego rządami właściwie przestał funkcjonować, gdyż Kulnicz skutecznie sparaliżował jego działalność przez przeniesienie siedziby z bliskiej Krymowi Chersońszczyzny do Kijowa bez przygotowania zaplecza dla funkcjonariuszy. Ponadto ukierunkował działania służby na tematy niezwiązane z Krymem i doprowadził do zmniejszenia o 60% liczebności oficerów²¹. Kulnicz przedstawił w Kijowie likwidację jednostki jako niezbędną reformę struktury terytorialno-operacyjnej²² i najwyraźniej to tłumaczenie zostało zaakceptowane w centrali SBU.

W śledztwie wszczętym po aresztowaniu Kulnicza pominięto wątki ukraińskich polityków²³ i wysokich rangą oficerów SBU²⁴ ewidentnie z nim powiązanych. W ramach dochodzenia nie poruszono też kwestii, kto właściwie był odpowiedzialny za ściągnięcie Kulnicza do SBU i wprowadzenie go w bezpośrednie otoczenie Bakanowa²⁵ z naruszeniem wszystkich procedur sprawdzieniowych. Bakanow, chociaż to przez niego Kulnicz realizował zadania stawiane przez FSB²⁶, został usunięty z kręgu podejrzanych i nie występuje nawet jako świadek w sprawie, pomimo udowodnienia mu, że w 2019 r. podróżował do USA za pieniądze firmy lobbingsowej należącej de facto do Siwkowicza²⁷. W ukraińskich gazetach od dawna pisano,

¹⁷ Dawny Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR (ros. Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации, GRU FR).

¹⁸ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

¹⁹ Kulnicz zajmował m.in. wysokie stanowiska w Energoatomie i Goskomziemie. Funkcja, którą pełnił w tej drugiej firmie pozwoliła mu na machinacje związane ze sprzedażą ziemi państwowej w ręce prywatne.

²⁰ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ Zob. Координировал шпионскую деятельность в интересах ФСБ: экс-секретарю СНБО Сивковичу сообщили о подозрении, *Прямий*, 23 VII 2022 r., <https://prm.ua/ru/koordiniroval-shpyonskuiu-deiatelnost-v-ynteresakh-fsb-ks-sekretariu-snbo-syvkovychu-soobshchyly-o-podozrenyy/> [dostęp: 20 VII 2023].

²⁴ W śledztwie koncentrowano się na wątkach oficerów SBU, którzy podjęli kooperację z FSB na terenach zajętych przez siły zbrojne FR. Zob. К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

²⁵ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

²⁶ С. Кошкіна, *Судьба Макея. И украинских предателей*, *Житомир online*, https://zhitomir-online.com/top_news/136748-sudba-makeya-y-ukraynskykh-predateley.html [dostęp: 16 VII 2023].

²⁷ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

że jest on znajomym Władimira Putina z czasów służby w KGB²⁸. Dla ukraińskich śledczych okolicznością obciążającą nie były też powiązania Bakanowa z Derkaczem na gruncie religijno-ideowym²⁹. Ukraińskie władze starały się nawet przedstawić zatrzymanie Kulnicza jako poważne ostrzeżenie dla rosyjskiej agentury w ukraińskiej administracji³⁰, wynikające z profesjonalnej infiltracji FSB przez SBU³¹. Jak się wydaje, te śledztwa posłużyły administracji prezydenta do przejęcia pełnej kontroli nad sektorem siłowym, którą powierzono Andrijowi Jermakowi (pomimo oskarżeń o współpracę z FR podnoszonych wobec niego w mediach)³².

Ta sprawa jest ciekawa nie ze względu na zdradę wysoko postawionego oficera ukraińskich służb, lecz na sposób działania służb rosyjskich. Został on zrekonstruowany w artykule na podstawie analizy informacji zebranych przez ukraińskie PBŚ.

Metody wykorzystywane przez FSB podczas operacji w Ukrainie

Opublikowane 22 lipca 2022 r. przez PBŚ *Powiadomienie o podejrzeniu* (ukr. *Повідомлення про підозру*³³) dotyczące Siwkowicza pozwala na odtworzenie charakterystycznego sposobu działania FSB, który odróżnia rosyjską służbę od zachodnich służb specjalnych. Jego główne elementy sprowadzają się do następujących rozwiązań:

1. Prowadzenie działalności werbunkowo-rozpoznawczej przy pomocy ludzi przynależących pod względem etnicznym, mentalnościowym i językowym do infiltrowanej grupy, zazwyczaj dysponujących przy tym rozgałęzioną siecią znajomości wśród kandydatów do pozyskania³⁴.

²⁸ *Who is Mr Сивкович?*, Live Journal, <https://v-n-zb.livejournal.com/386298.html> [dostęp: 16 VII 2023].

²⁹ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

³⁰ Ю. Зиненко, *Дело Кулиничка является сигналом всем предателям, что их найдут и накажут – экс-нардеп Украины*, Гордон, 5 IV 2023 r., <https://gordonua.com/news/politics/delo-kulini-cha-yavlyuetsya-signalom-vsem-predatelyam-chto-ih-naydut-i-nakazhut-eks-nardep-ukrainy-1658110.html> [dostęp: 22 VI 2023].

³¹ *Работал на „критоферму“: СБУ обнародовала новые детали госизмены экс-главы спецслужбы в Крыму*, Фокус, 5 IV 2023 r., <https://focus.ua/ukraine/558953-rabotal-na-krotofermu-sbu-obnarodovala-novye-detali-gosizmeny-eks-glavy-specsluzhby-v-krymu> [dostęp: 22 VI 2023].

³² К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

³³ *Повідомлення про підозру*, Державне бюро розслідувань, https://old.gb.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=220014 [dostęp: 22 VI 2023].

³⁴ Зоб. А. Каташинская, *СБУ: Кремль хотел поставить у власти предателей из ОПЗЖ и Партии регионов*, КРУА, 19 VI 2022 r., <https://kp.ua/politics/a652006-sbu-posle-okkupatsii-kreml-khotel-postavit-u-vlasti-predatelej-iz-opzh-i-partii-rehionov> [dostęp: 22 VI 2023].

2. Ułatwianie procesów werbunkowych za pomocą politycznych organizacji legend (parawanów)³⁵ służących do pozorowania wewnątrzno-politycznego, a nie szpiegowskiego charakteru aktywności rozpoznawczej.
3. Zmierzenie w działalności wywiadowczej nie do zbierania i przetwarzania informacji o przeciwniku, lecz do kreowania sytuacji. To kreowanie polega na:
 - a) próbach przejęcia kontroli nad instytucjami przeciwnika (głównie nad wywiadem i kontrwywiadem cywilnym i wojskowym),
 - b) działalności szkodniczej, czyli dezorganizowaniu instytucji cywilnych i wojskowych przeciwnika za pośrednictwem agentury wpływu w celu zablokowania jego możliwości ofensywnych i utrudnienia działań defensywnych i zaradczych.

Działalność werbunkowa realizowana przy pomocy członków danej społeczności

Z powiadomienia opublikowanego przez PBS³⁶ wynika, że Kulnicz ani nie został pozyskany przez oficerów FSB, ani nie utrzymywał z nimi bezpośredniej łączności wywiadowczej. Zarówno werbunek, jak i prowadzenie Kulnicza były realizowane przez obywateli Ukrainy, którzy od 2014 r. przebywają na terytorium FR³⁷. Służba Bezpieczeństwa Ukrainy zdobyła dowody m.in. na stały kontakt szpiegowski³⁸ między Kulniczem a Siwkowiczem, który – jak wynika z materiałów śledztwa PBS – zwerbował i prowadził Kulnicza, działając na zlecenie FSB.

Wołodmyr Siwkowicz³⁹ (ur. w 1960 r.) w latach 1982–1992 służył w republikańskim, ukraińskim KGB⁴⁰. Po rozpadzie ZSRR, tak jak wielu innych oficerów tej

³⁵ „Organizacja legenda” w terminologii rosyjskiej lub „organizacja parawan” w terminologii anglosaskiej to organizacja (np. firma, fundacja, organizacja społeczna, partia) służąca do prowadzenia działalności szpiegowskiej w danym kraju, za pomocą której nie tylko prościej jest docierać do jego obywateli, lecz także zyskuje się znacznie większy margines „zaprzeczalności”. W razie zdemaskowania o wiele łatwiej jest ukryć aktywność szpiegowską obcego państwa niż w przypadku przedstawicieli dyplomatycznych tego państwa.

³⁶ *Повідомлення про підозру...*

³⁷ М. Кучерявец, *Екс-глава СБУ в Криму Кулинич предстанет перед судом*, РБК – Україна, 3 VII 2023 r., <https://www.rbc.ua/ukr/news/eks-golova-sbu-krimu-kulnich-postane-pered-1688371813.html> [dostęp: 22 VII 2023].

³⁸ Obejmuje takie elementy, jak: konspirowanie łączności przez obie strony, przyjmowanie zadań i raportowanie o ich wykonaniu, przekazywanie informacji stanowiących tajemnicę państwową lub służbową.

³⁹ Informacje biograficzne za: *Биография Владимира Сивковича*, 14 XII 2013 r., <https://web.archive.org/web/20191029103200/https://ria.ru/20131214/984107701.html> [dostęp: 12 VII 2023].

⁴⁰ *Zob. Екс-вице-премьеру Сивковичу объявили подозрение в сотрудничестве с ФСБ*, Еспресо, 23 VII 2022 r., <https://ru.espresso.tv/eks-vitse-premeru-sivkovichu-obyavili-podozrenie-v-sotrudnichestve-s-fsb> [dostęp: 12 VII 2023].

służby, rozpoczął karierę w biznesie. W latach 90. XX w. oraz w pierwszej dekadzie XXI w. był prezesem kijowskich spółek akcyjnych Авиаконпания Вита i М. Ф. С. Jednocześnie pełnił funkcję przewodniczącego rady nadzorczej w firmie Международный Медиа Центр – СТБ. W 1998 r. wszedł do polityki i został pomocnikiem prezydenta Łeonida Kuczmy. Następnie był posłem ukraińskiego parlamentu (Werchownej Rady, ukr. Верховна Рада) IV, V i VI kadencji (tj. od 2000 r. do 2010 r.). Jako parlamentarzysta pełnił funkcję m.in. przewodniczącego Komisji Parlamentarnej ds. Bezpieczeństwa Ekonomicznego i Aktywności Kompleksu Obronno-Przemysłowego (ukr. Підкомітет з питань економічної безпеки та діяльності оборонно-промислового комплексу). Był ponadto zastępcą przewodniczącego Komitetu Werchownej Rady ds. Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony (ukr. Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки та оборони). W 2010 r. przez kilka miesięcy był wicepremierem, a następnie objął stanowisko zastępcy przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy (ukr. Рада Національної Безпеки і Оборони України). W grudniu 2013 r. pozbawiono go tej funkcji w związku z oskarżeniem o przekroczenie uprawnień podczas rozprędzenia manifestantów Euromajdanu 30 listopada 2013 r. Po utracie władzy przez Wiktora Janukowicza wyjechał do Rosji. W styczniu 2022 r. Siwkowicz znalazł się na liście sankcyjnej Departamentu Skarbu USA jako osoba odpowiedzialna za realizację działań wywrotowo-destabilizacyjnych FR wymierzonych w Ukrainę⁴¹.

Za obsługę wywiadowczą Kulnicza był zatem odpowiedzialny Ukrainiec zajmujący wcześniej ważne stanowiska państwowe, na dodatek z przeszłością w ukraińskich strukturach rosyjskich służb specjalnych. Jest bardzo prawdopodobne, że Siwkowicz dotarł do Kulnicza dzięki prywatnej znajomości z nim z czasów sprzed swojej ucieczki do FR w 2014 r. Tym sposobem rosyjskie służby specjalne przełamały opór kandydata przed podjęciem współpracy. Nie była ona bowiem oferowana przez oficera wywiadu obcego państwa, lecz przez człowieka tej samej narodowości, wywodzącego się z tego samego środowiska, prawdopodobnie prywatnie znajomego od wielu lat.

Co ciekawe, Siwkowicz jako agent rezydent⁴² nie ingerował w działania Kulnicza, który ze swojej strony w identyczny sposób pozyskiwał współpracowników z grona znajomych oraz spośród kolegów ze służby. Można uznać, że działalność werbunkowa w tym przypadku miała charakter podobny do rozwiązań

⁴¹ *Russian Harmful Foreign Activities Designations*, Office of Foreign Assets Control, 20 I 2022 r., <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20220120> [dostęp: 5 VII 2023].

⁴² Agent rezydent (ros. *агент групповод*) – agent prowadzący własne sieci subagentów.

marketingu sieciowego (ang. *multi-level marketing*, MLM)⁴³ w typie firmy Amway, zgodnie z którym uczestnicy są zachęceni korzyściami finansowymi do pozyskiwania kolejnych sprzedawców. Zarówno w przypadku Siwkowicza, jak i Kulinicza werbunek był ograniczony do kręgów ich znajomych i zaufanych współpracowników, z których wybierano osoby najbardziej podatne, np. z uwagi na korupcyjną przeszłość, sympatie prorosyjskie lub zawiedzione ambicje dotyczące awansu⁴⁴. Jest przy tym możliwe, że – przynajmniej na niższych szczeblach tak tworzonej sieci – nie pojawiały się informacje łączące budowaną organizację z rosyjskimi służbami specjalnymi. Było to możliwe na skutek zastosowania kolejnej metody pozwalającej na maskowanie rzeczywistego charakteru realizowanych działań i ich prawdziwego beneficjenta.

Tworzenie organizacji legend jako sposób ułatwienia procesów werbunkowych

Siwkowicz w kontaktach z Kuliniczem nie występował jako agent FSB, lecz jako lider organizacji politycznej opozycyjnej wobec ukraińskiego rządu, z programem sprzecznym z linią polityczną ugrupowania rządzącego, ale (pozornie) nakierowanym na dobro Ukrainy. Organizacja ta powstała w Moskwie ok. 2019 r., z inicjatywy przebywających na emigracji w FR polityków obozu Janukowicza. Otrzymała nazwę Biuro Polityczne (ros. Политический Офис, ВР). Inicjatorami jej założenia oraz liderami byli Siwkowicz i Andrij Klujew, który – jak ten pierwszy – był posłem Werchownej Rady IV, V i VI kadencji. Ponadto w latach 2003–2012 kilkakrotnie pełnił funkcję wicepremiera, w latach 2012–2014 – sekretarza Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy, a w styczniu 2014 r. kierował administracją Janukowicza i próbował przezwyciężyć kryzys polityczny wywołany protestami społecznymi. W tym czasie podjęto kilka prób zamachów na niego, raz nawet został ranny wskutek ostrzału z broni automatycznej⁴⁵. Według rosyjskich źródeł Klujew na stałe przebywa w Doniecku (brak jednak informacji o tym, by wchodził w skład kierownictwa byłej Donieckiej Republiki Ludowej⁴⁶). W 2016 r. składał zeznania przed sądem w Moskwie, który rozpatrywał sprawę z powództwa byłego posła Werchownej Rady Wołodomyra Olejnika, żądającego, by pozbawienie władzy Janukowicza uznać oficjalnie

⁴³ Zob. B.A. Sypniewska, *Marketing wielopoziomowy – szansa czy zagrożenie?*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne” 2013, t. 17, s. 54–73.

⁴⁴ Zob. A. Мазуренко, *Бывший начальник СБУ в Крыму...; Сивкович стал предателем от неполющенности – ГБР*, Досьє, 23 VII 2022 r., <https://dosye.com.ua/news/2022-07-23/sivkovich-stal-predatelem-ot-nepolnocennosti--gbr/206288/?print=1> [dostęp: 20 VII 2023].

⁴⁵ *Клюев ранен и находится в Киеве, - источник в АП*, РБК – Україна, 25 II 2014 r., <https://www.rbc.ua/rus/news/klyuev-ranen-i-nahoditsya-v-kieve---istochnik-v-ap-25022014131600> [dostęp: 14 VII 2023].

⁴⁶ Klujew wywodzi się z donieckiej rodziny górniczej i zaczynał pracę zawodową jako górnik dołowy.

za przewrót siłowy. W zeznaniach Klujew utrzymywał, że do protestujących euro-majdanowców oraz milicjantów strzelali obywatele Gruzji i państw bałtyckich, a nie ukraińska milicja⁴⁷, oraz że na Janukowicza był przygotowywany zamach w ramach operacji pod kryptonimem „Ceașescu”⁴⁸.

Rosyjski sąd, po wysłuchaniu świadków i prezentacji domniemanych dowodów, uznał przejęcie przez opozycję władzy w Ukrainie w 2014 r. za przewrót siłowy. Zostało to następnie wykorzystane przez liderów ukraińskiej opozycji emigracyjnej do kolejnych inicjatyw politycznych, w tym do utworzenia wspomnianego wcześniej BP, które miało koordynować działania polityczno-społeczne zmierzające do zmiany linii politycznej Ukrainy. Biuro znajduje się w Moskwie pod adresem Краснопресненская набережная 12⁴⁹. W tym samym budynku mieści się Eksperski Instytut Badań Społecznych (ros. Экспертный Институт Социальных Исследований, EISI), który został utworzony⁵⁰ jako think tank zajmujący się badaniami nad polityką regionalną i kontaktami ze środowiskiem ekspertów w tej dziedzinie. Instytut jest finansowany ze środków państwowych spółek Rosatom, Rostech i Rosgidro⁵¹. Jak się wydaje, istnieje współpraca między EISI a BP, którego źródła finansowania nie są nigdzie publikowane (można domniemywać, że FSB finansuje działalność BP, być może posługując się przy tym rosyjskimi firmami państwowymi, hojnie zasilającymi wszystkie polityczne inicjatywy Kremla). Wiadomo także o minimum 15 firmach na Ukrainie należących do Siwkowicza, których dochód był przeznaczany na działalność BP⁵².

⁴⁷ *Бывший глава администрации Януковича рассказал о причастных к „евромайдану”*, 16 XII 2016 r., <https://web.archive.org/web/20190308080855/https://ria.ru/20161216/1483786590.html> [dostęp: 14 VII 2023].

⁴⁸ *М. Алешина, Против Януковича готовилась операция „Наушеску”*, RG.RU, 16 XII 2016 r., <https://rg.ru/2016/12/16/reg-cfo/protiv-ianukovicha-gotovilas-operaciia-chaushesku.html> [dostęp: 14 VII 2023].

⁴⁹ Pod tym adresem znajduje się... Światowe Centrum Handlu (ros. Центр международной торговли), które oferuje biura na wynajem. Zob. <https://2gis.ru/moscow/firm/4504127908496856> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁰ Podmiotami tworzącymi instytut są: Uniwersytet im. M.W. Łomonosowa w Moskwie (ros. Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова), Petersburski Uniwersytet Państwowy (ros. Санкт-Петербургский государственный университет), Leningradzki Uniwersytet Państwowy im. Aleksandra Puszkina (ros. Ленинградский государственный университет им. А.С. Пушкина), Państwowy Uniwersytet Badawczy „Wyższa Szkoła Ekonomiczna” (ros. Национальный исследовательский университет „Высшая школа экономики”), Rosyjskie Stowarzyszenie Public Relations (ros. Российская ассоциация по связям с общественностью), Rosyjski Związek Poliglotów (ros. Российское общество политологов).

⁵¹ *Экспертный институт социальных исследований*, <https://eisr.ru/about/> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵² *Zob. В офисах, связанных с экс-заместителем секретаря СНБО Сивковичем, правоохранители проводят обыски*, delo.ua, 5 IV 2023 r., <https://delo.ua/ru/politics/v-ofisax-svyazannyx-s-eks-za>

Biuro Polityczne jawiło się więc jako platforma opozycyjnych polityków wywodzących się głównie z Partii Regionów (ukr. Партія регіонів), którzy – opierając się na rosyjskim orzeczeniu sądowym o nielegitymizacji obecnego systemu politycznego Ukrainy – zmierzali do odzyskania władzy, rzekomo jedynie konstytucyjnymi metodami. Podczas wyborów parlamentarnych w 2019 r. Klujew, żeby legalnie wejść do Werchownej Rady⁵³, zarejestrował swoją kandydaturę w Centralnej Komisji Wyborczej Ukrainy. Chciał podkreślić w ten sposób, że ta działalność jest w pełni zgodna z prawem. Biuro Polityczne prezentowało przy tym agendę polityczną, która była popularna wśród wielu Ukraińców⁵⁴, opartą na trzech głównych postulatach:

- implementacji porozumień mińskich, w których Ukraina zobowiązała się m.in. do decentralizacji władzy i przyznania Donbasowi praw do samorządu⁵⁵,
- powrotu do ustawy językowej z 2012 r., dającej prawo mniejszościom językowym do posługiwania się językiem rodzimym jako urzędowym⁵⁶,

mestitelem-sekretarya-snb-sivkovicem-pravooxraniteli-provodyat-obyski-414336/ [dostęp: 18 VII 2023]; *Экс-замсекретаря СНБО Владимир Сивкович, работающий на ФСБ, контролировал 15 компаний в Киевской области*, New Voice, 5 IV 2023 r., <https://nv.ua/ukraine/events/vladimir-sivkovich-kontroliroval-15-kompaniy-v-kievskoy-oblasti-kotorye-rabotali-na-fsb-sbu-50315788.html> [dostęp: 18 VII 2023]; В. Подорожная, *В Украине обыскивают компании, связанные с экс-замсекретаря СНБО Сивковичем*, Корреспондент.net, 5 IV 2023 r., <https://korrespondent.net/ukraine/4578287-v-ukrayne-obyskyvaut-kompanyy-sviazannye-s-eks-zamsekretaria-snb-syvkovychem> [dostęp: 18 VII 2023].

⁵³ Jego rejestracja została wycofana przez Centralną Komisję Wyborczą w związku z niemożnością ustalenia, czy rzeczywiście od pięciu lat przebywał na terenie ukraińskiego Doniecka. Zob. *ЦИК України отменил регистрацию Клюева и Шария на выборах в Раду*, Радио Свобода, 3 VII 2019 r., <https://www.svoboda.org/a/30035705.html> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁴ Należy podkreślić, że większość ukraińskiego społeczeństwa nie chciała przedłużenia konfliktu i domagała się zakończenia wojny na wschodzie. Zdaniem politologów ta postawa przesądziła o sukcesie wyborczym Wołodymyra Zelenskigo, który w kampanii wyborczej określał się (w opozycji do Petra Poroszenki) jako orędownik pokoju za wszelką cenę. Zob. *Зеленский: Лишь бы ни один украинец не умер, хоть с чертом лысым договориться готов – легко*, YouTube, 19 III 2019 r., <https://www.youtube.com/watch?v=dE8fUyS4Dd8> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁵ Taki protokół został podpisany 5 IX 2014 r. przez członków trójstronnej grupy kontaktowej, której sygnatariuszami były Ukraina, Rosja i Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz przedstawiciele dwóch „republik ludowych”. Zob. *Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin 5.09.2014*, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 8 IX 2014 r., <https://web.archive.org/web/20150907032447/http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocol-on-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁶ Ta ustawa była oparta ponadto na zapisach Konstytucji Ukrainy gwarantującej mniejszościom prawo do własnego języka, własnych tradycji i kultury. Zob. *Конституція України*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [dostęp: 14 VII 2023].

- rezygnacji z euroatlantyckiego kursu politycznego na rzecz neutralności Ukrainy.

Dla wielu ludzi w Ukrainie, zwłaszcza wywodzących się z sektora siłowego, było oczywiste, że linia programowa proponowana przez BP pozwalała na zahamowanie agresji ze strony FR, której władze od 2007 r. dawały jasno do zrozumienia, że nie zaakceptują dalszego rozszerzenia NATO na wschód⁵⁷. Od 2008 r. wobec Gruzji, a od 2014 r. w odniesieniu do Ukrainy realizują ten cel metodami siłowymi⁵⁸. Działacze BP, nawiązując kontakty z dawnymi znajomymi pracującymi w obecnym aparacie ukraińskiej władzy, mogli przedstawiać się jako jedyna racjonalna opcja polityczna będąca w stanie uchronić Ukrainę przed wojną z mocarstwem atomowym. Taka argumentacja, w połączeniu z bezpośrednim charakterem znajomości z osobami, do których docierali emisariusze Biura, mogła być skuteczna. Można zaryzykować przypuszczenie, że wysłannicy BP przedstawiali się jako wybawiciele Ukrainy, której (w ich mniemaniu) irracjonalny kurs polityczny musiał prowadzić do wielkoskalowej wojny z groźnym sąsiadem. Tego typu uzasadnienie, a także obietnice związane z pieniędzmi i awansem po przejęciu władzy, mogły (a wręcz musiały) w znacznym stopniu ułatwiać werbunek.

Rzecz jasna BP było jedynie legendą utworzoną przez FSB w celu infiltracji struktur siłowych i politycznych Ukrainy. Jego kuratorami byli dwaj oficerowie: Igor Czumakow, kierujący Wydziałem 9. Departamentu Informacji Operacyjnej 5. Służby FSB⁵⁹, oraz Aleksander Czulindin, naczelnik 1. Wydziału 9. Zarządu Departamentu Informacji Operacyjnej 5. Służby FSB⁶⁰. Jednak FSB przy tworzeniu i finansowaniu BP zadbała o konspirację kontaktów tej struktury z rosyjską służbą wewnętrzną. Z informacji SBU wynika, że kuratorzy z FSB utrzymywali relacje z Biurem przy pomocy funkcjonariuszki FSB Mariny Terentiewej⁶¹, działającej pod przykryciem jako dziennikarka, która była

⁵⁷ А. Черкасов і ін., „Доктрина Путіна”. *О чем российский президент говорил в Мюнхене 15 лет назад и что из этого вышло*, Настоящее Время, 18 II 2022 r., <https://www.currenttime.tv/a/putin-doctrine-analizing-munich-speech/31709917.html> [dostęp: 1 VII 2023]. Zob. także: *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности*, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [dostęp: 14 VII 2023].

⁵⁸ Zarówno wojna z Gruzją, jak i interwencja w Ukrainie w ujęciu geopolitycznym były skutkiem przyjęcia przez te państwa euroatlantyckiego kursu politycznego w sytuacji, gdy FR od 2007 r. jednoznacznie zapowiadała, że nie dopuści do dalszego zbliżenia NATO do swoich granic.

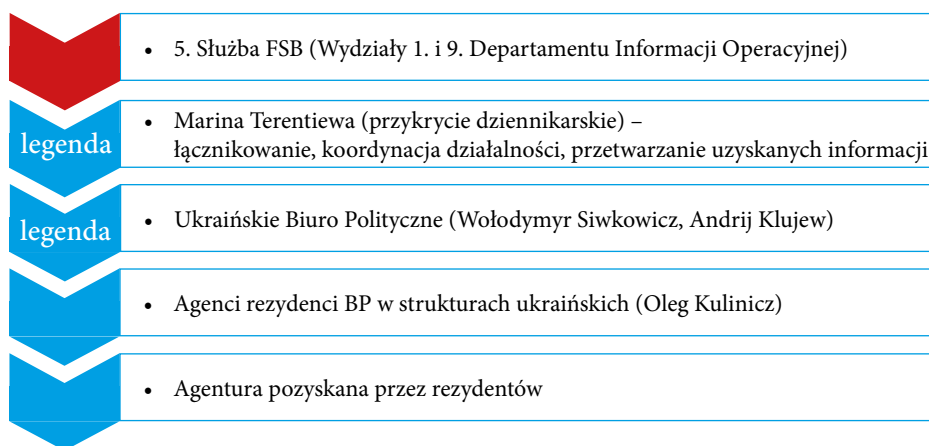
⁵⁹ 5. Służba FSB jest odpowiedzialna za prowadzenie operacji poza granicami FR, jednak jedynie w obszarze postsowieckim, głównie w Ukrainie.

⁶⁰ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁶¹ Co ciekawe, FSB nie zadbało o pełne legendowanie Terentiewej, która – chociaż formalnie występuje jako korespondentka ITAR TASS – w przeszłości była rzeczniczką regionalnego biura FSB. Nie usunięto nawet dostępnych online informacji o jej byłym miejscu pracy. Zob. *Сотрудники УФСБ нашли девушку, «заминировавшую» магаданский аэропорт*, Интерфакс, 27 II 2013 r., <https://www.interfax.ru/russia/292646> [dostęp: 20 VII 2023]; В. Таюрский, *Сотрудники ФСБ*

odpowiedzialna za odbieranie informacji uzyskanych przez agencję BP oraz przekazywanie zadań i koordynację działalności. Struktura agencjonalna tworzona przez FSB składała się zatem z co najmniej czterech ogniw (rysunek 1):

- organizacji parawanu w postaci BP,
- rzekomo niezależnej dziennikarki pełniącej funkcję kanału bezpośredniej łączności między BP a FSB,
- pośrednio agentów uplasowanych w niewrażliwych miejscach SBU (a zapewne także w administracji cywilnej i wojskowej),
- subagentów zwerbowanych przez agentów rezydentów.

Rysunek 1. Struktura agencjonalna stworzona przez Federalną Służbę Bezpieczeństwa.

Źródło: opracowanie własne.

Ofensywne kreowanie sytuacji operacyjnej

Jednym z najciekawszych elementów omawianej struktury wywiadowczej było rozpoznanie przez FSB celów stawianych przez SBU. Mimo że agencja zbierała informacje, które potem trafiały do wspomnianych wydziałów Departamentu Informacji Operacyjnej 5. Służby FSB, to **najważniejszym zadaniem było nie**

пресекали канал поставки героина на Колыму, RG.RU, 11 III 2013 r., <https://rg.ru/2013/03/11/rg-dfo/kanal-anons.html> [dostęp: 20 VII 2023]; *Магаданские силовики перекрыли утечку золота с Колымы в руки кавказских боевиков*, newsru.com, 6 XII 2017 r., <https://www.newsru.com/russia/16nov2012/gold.html> [dostęp: 20 VII 2023]; *В Риге открылся центр фонда „Русский мир”*, Русский Мир, <https://russkiymir.ru/fund/press/78927/> [dostęp: 20 VII 2023]; *Телеграм-канал ВЧК ОПТУ: сообщения от 23.07.2022*, Азбука Компромата, 24 VII 2022 r., https://acomproamat.com/articles/vchk_ogpu_23_07_2022.html [dostęp: 20 VII 2023].

szpiegostwo (rozumiane jako pozyskiwanie informacji o przeciwniku), lecz uzyskanie pełnej kontroli agenturalnej nad SBU. Tym samym FSB realizowała założenia wypracowane w czasach sowieckiego kontrwywiadu ofensywnego. Celem było przekształcenie ukraińskiej służby we własne narzędzie, kierowane przez sieć agenturalną rozlokowaną na najważniejszych szczeblach hierarchii służbowej. Wynika to jednoznacznie z opublikowanego przez PBŚ zapisu rozmów między Siwkowiczem i Kuliniczem⁶², którzy korzystali z komunikatora internetowego Threema⁶³, mając na uwadze to, że funkcjonariusze SBU nie potrafią odszyfrować tej korespondencji⁶⁴.

Z fragmentów opublikowanych wiadomości wyłaniają się następujące kierunki działań FSB prowadzonych wobec struktur państwowych Ukrainy (zwłaszcza SBU)⁶⁵:

1. Destabilizacja zarówno społeczeństwa, jak i struktur państwowych Ukrainy poprzez budowanie przekazu sugerującego, że nie jest ona w stanie funkcjonować jako niezależny podmiot⁶⁶.
2. Zainicjowanie procesów autodestrukcji SBU przez nakłanianie kierownictwa do podejmowania decyzji kontrskutecznych, duszących w zarodku wszelkie działania ofensywne i obronne⁶⁷, oraz blokowanie zmian na stanowiskach kierowniczych zajmowanych przez ludzi uznanych za nieefektywnych w służbie lub wręcz dla niej szkodliwych⁶⁸.

⁶² Opublikowano jedynie fragmenty rozmów z dni: 2 VI i 26 X 2019 r., 8 I i 19 V 2020 r. Nie jest znany powód, dla którego jedynie cztery zapisy zostały upublicznione i przekazane sądowi. Za: B. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁶³ Ю. Вишневикий, *Дело Кулинич. Как Банковая готовится объяснять, кто сдал юг*, dsnews.ua, 8 IV 2023 r., <https://www.dsnews.ua/politics/alibi-dlya-zelenskogo-zachem-bankovoy-speshit-s-sudom-nad-kulinichem-07042023-477437> [dostęp: 10 VII 2023].

⁶⁴ Ani PBŚ, ani SBU nie poinformowały, w jaki sposób zdobyto te nagrania. Ukraińscy dziennikarze spekulowali, że albo Kulinicz nagrywał rozmowy i te nagrania zostały potem zabezpieczone w czasie przeszukania, albo nagrania zostały przekazane SBU przez CIA, która interesowała się Siwkowiczem. Zob. B. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁶⁵ Kierunki działań FSB wyodrębniono na podstawie zapisu rozmów między Kuliniczem i Siwkowiczem: *СРОЧНО! Перехват звонка. Крот в СБУ. Как Сивкович через Кулиничу вербовал для ФСБ предателей Украины*, YouTube, 5 IV 2023 r., <https://www.youtube.com/watch?v=xL-TB-8iej8> [dostęp: 10 VII 2023].

⁶⁶ Zob. *Агент ФСБ Кулинич „Котигорошко” и его куратор Сивкович обсуждают усиление влияния на СБУ: „Наумова поставьте первым замом. Времени у нас мало – пару месяцев”*, цензор.нет, 5 IV 2023 r., https://censor.net/ru/video_news/3410271/agent_fsb_kulinich_kotigoroshko_i_ego_kurator_sivkovich_obsujdayut_usilenie_vliyaniya_na_sbu_naumova [dostęp: 7 VII 2023].

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ B. Соколов, *Кто предатель?*, День, 25 VII 2023 r., <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/kto-predatel> [dostęp: 25 VII 2023].

3. Obsadzenie swoimi ludźmi kierownictwa oddziałów terenowych SBU, głównie na obszarach graniczących z FR (m.in. obwody: czernihowski, sumski, charkowski), a także w Odessie, na Zakarpaciu i we Lwowie⁶⁹.
4. Lobbowanie u Bakanowa za zmianą na stanowisku I zastępcy szefa SBU i zastąpieniem Rusłana Baranieckiego Andrijem Naumowem⁷⁰. W związku z tym byłaby pełniejsza kontrola FSB nad Departamentem Kontrwywiadu SBU⁷¹, który już wcześniej pozostawał pod kontrolą agentów Kulinicza na niższych poziomach hierarchii⁷². Ta zmiana kadrowa była promowana pomimo tego, że Naumow nie miał żadnego doświadczenia w służbach specjalnych. Wcześniej pracował na szeregowych stanowiskach w prokuraturze⁷³. Baraniecki zaś stał się dla FSB niewygodny, ponieważ 22 lipca 2021 r. kierowany przez niego Departament Kontrwywiadu aresztował dwóch oficerów SBU pracujących dla FSB⁷⁴. Dla FSB oznaczało to, że kontrola kontrwywiadu realizowana przez agenturę Kulinicza uplasowaną na niższych stanowiskach nie była wystarczająca⁷⁵.
5. Próby ulokowania agenta w ściśłym kierownictwie pionu bezpieczeństwa wewnętrznego SBU, w Biurze Kadr oraz na stanowisku komendanta Akademii SBU⁷⁶. Ten ostatni ruch jest interesujący, gdyż pokazuje, jak głęboko sięgała FSB, próbując szkodzić SBU już na podstawowym poziomie, wpływającym na całą służbę – przez pogorszenie jakości kształcenia kadr. To jeszcze bardziej obniżyłoby profesjonalizm SBU, w której od momentu mianowania Bakanowa na szefa nastąpił napływ ludzi spoza służby, pozbawionych doświadczenia i wiedzy zawodowej, za to szybko awansujących

⁶⁹ Zob. *Агент ФСБ Кулинич...*

⁷⁰ Ta kwestia jest niejasna. Służba Bezpieczeństwa Ukrainy i PBŚ przyjęły bowiem, że wymieniany w rozmowach Kulinicza z Siwkowiczem „Myśliwy” (ros. *охотник*) to Andrij Naumow. Brakuje jednak na to dowodów, poza faktem, że Naumow również był agentem FSB. Tuż przed rosyjską inwazją uciekł z Ukrainy i wywiózł nielegalnie zarobione pieniądze. Za: В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*; К. Скоркин, *Зеленский и люди в погонах...*

⁷¹ *Агент ФСБ Кулинич...*

⁷² Państwowe Biuro Śledcze wykasowało w nagraniu część wypowiedzi Kulinicza wskazującą, kogo miał na myśli, mówiąc o już posiadany wpływ na ukraiński kontrwywiad. Wskazał jedynie, że chodziło o 5. Zarząd Departamentu Kontrwywiadu SBU. Zob. В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

⁷³ Н. Рогальская, *Дело Кулинич: генерала Баранецкого в СБУ заменили российским „кротом”*, Стопкор, 6 IV 2023 r., <https://www.stopcor.org/section-uanews/news-sprava-kulinicha-general-a-baranetskogo-v-sbu-zaminili-na-rosijskogo-krota-butusov-06-04-2023.html> [dostęp: 12 VII 2023].

⁷⁴ Byli to Hutor i Sidorowicz, aktywni w chersońskim oddziale SBU. Zatrzymanie Kulinicza mogło utrudnić działalność powiązanego z nim Sidorowicza.

⁷⁵ Zob. Н. Рогальская, *Дело Кулинич...*

⁷⁶ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ...*

dzięki prywatnym koneksjom⁷⁷. Nawiasem mówiąc, wprowadzony do SBU agent FSB, Naumow, realizował reformę pionu bezpieczeństwa wewnętrznego SBU (w sposób zbliżony do „reform” Kulinicza), co ukazuje metody paraliżowania działalności służby przez Rosjan, którzy za pomocą agencji najwyraźniej inicjują procesy rzekomo reformatorskie, aby zablokować aktywność „reformowanych” jednostek operacyjnych⁷⁸. Naumow – jako szara eminencja SBU – nadzorował całą działalność tego pionu, w tym wydawał polecenia o wszczęciu lub zaniechaniu dochodzeń w sprawach o szpiegostwo oficerów SBU⁷⁹. To w oczywisty sposób ułatwiało działalność rosyjskich siatek wywiadowczych w tej służbie.

6. Próby stworzenia małych grup analitycznych w Departamencie Informacyjno-Analitycznego Zabezpieczenia SBU (ДИАЗУ). Ten ruch FSB jest trudny do wyjaśnienia. Być może Rosjanie zakładali, że przez swoją agencję będą w stanie wpływać na funkcjonowanie takich grup analitycznych, co dawało większą możliwość blokowania poprawnej pracy analitycznej niż kontrolowanie rozproszonych, pojedynczych analityków. Z zapisu rozmów wynika, że Bakanow częściowo zgodził się na takie rozwiązanie⁸⁰.

Wymienione cele FSB stawiają pod znakiem zapytania działalność tradycyjnego zachodniego kontrwywiadu. Rosjanie bowiem byli zainteresowani nie informacjami na temat działań operacyjnych SBU, lecz **opanowaniem agenturalnym tej służby, a zwłaszcza jej komponentu odpowiedzialnego za zwalczanie działalności wywiadowczej**. To logiczne, zważywszy że sprawa Kulinicza była jedną z wielu spraw tego typu, a agentura ukraińskiego BP działała także w innych sektorach państwa ukraińskiego. Zatem opanowanie SBU – jako organu odpowiedzialnego za zwalczanie szpiegostwa – nie tylko paraliżowało działalność tej służby, lecz także umożliwiało prowadzenie operacji infiltracyjnych również w innych strukturach państwowych.

Schemat działania rosyjskich służb potwierdza, że skuteczność kontrwywiadu ukraińskiego w zwalczaniu działań FSB musiała być bardzo niska. Rosjanie bowiem, infiltrując SBU, wykorzystywali (prócz opisanych metod) kilka zjawisk charakterystycznych dla instytucji państwowych wschodniego typu. Po pierwsze, mechanizm infiltracji, jak już wspomniano, celował w ludzi etnicznie, kulturowo i mentalnie bliskich werbownikowi, zwykle wcześniej z nim powiązanych. Po drugie, już

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Н. Рогальская, *Дело Кулинич*...

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ В. Самар, *Кроты ФСБ в СБУ*...

pozyskanej agencji dawano zadania werbowania kolejnych agentów wśród ludzi im znanych. Po trzecie, funkcjonowanie FSB bazowało na patologicznych zjawiskach:

- braku racjonalnej polityki kadrowej, polityka ta była kształtowana przez kumoterstwo i wpływy polityczne, przez co można było wpływać na obsadę najwyższych stanowisk w SBU⁸¹,
- doprowadzaniu do spadku profesjonalizmu służby, wskutek czego było możliwe lansowanie kontrskutecznych rozwiązań organizacyjno-operacyjnych i kandydatur niespełniających elementarnych wymagań dotyczących stanowisk,
- przewagi pozaformalnych relacji w zarządzaniu służbą nad formalnymi ścieżkami służbowymi, przez które Kulnicz, mimo że nie piastował wysokiego stanowiska w hierarchii, mógł skutecznie wpływać na decyzje szefa służby.

Po czwarte, SBU jako atakowana organizacja sama była odpowiedzialna za zwalczanie kontrwywiadu, zatem pozyskanie agentów wewnątrz tej struktury znacznie utrudniało (jeśli nie uniemożliwiało) ich wykrycie⁸².

Sposób działania rosyjskich służb specjalnych można porównać do zakażenia niebezpiecznym wirusem, który rozprzestrzenia się w całym organizmie, atakując przede wszystkim jego system odpornościowy.

Początki metody wykorzystywanej przez FSB

Nakreślony schemat postępowania FSB został wypracowany przez Wszechrosyjską Komisję Nadzwyczajną do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem (ros. Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем, WCzK), a później przez Państwowy Zarząd Polityczny (ros. Государственное Политическое Управление, GPU) w trakcie działań prowadzonych wobec Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (SG WP) na początku lat 20. XX w. Metoda dopiero się kształtowała – nie wszystkie jej elementy były obecne, a część miała postać załączkową. Opisany wcześniej mechanizm atakowania SBU bazował właśnie na tej metodyce. Czekał bowiem, dokładnie jak FSB będąca spadkobierczynią WCzK, atakowali polski wywiad wojskowy na następujące sposoby:

⁸¹ Rosjanie wykorzystywali przy tym mechanizm wynikający z założeń dotyczących cywilnej kontroli nad służbami. W związku z tym szefem SBU mogła zostać osoba z branży show-biznesu, której wiedza i doświadczenie zawodowe w żaden sposób nie przygotowały do pełnienia funkcji, co pozwalało rosyjskiej agencji na lobbowanie za rozwiązaniami ewidentnie szkodliwymi dla służby.

⁸² Kulnicz w rozmowie z Siwkowiczem stwierdził, że – pomimo prób postawienia Naumowa na czele kontrwywiadu – już na tym etapie kontroluje ten departament przez niżej uplasowaną agencję.

- w operacjach werbunkowych prowadzonych wobec żołnierzy Oddziału II SG WP wykorzystywali polskich renegatów (z takimi samymi lub podobnymi doświadczeniami i biografiami co kandydaci do pozyskania), a nie oficerów WCzK/GPU innych narodowości,
- maskowali rolę werbowników przez podkreślanie politycznego (a nie szpiegowskiego) charakteru proponowanej współpracy – nie występowali oni w roli funkcjonariuszy sowieckiego kontrwywiadu,
- przedstawiali oferowaną współpracę jako rozwiązanie dobre dla Polski pod kątem politycznym i w związku z tym moralne, przy jednoczesnym określaniu działalności antysowieckiej jako imperialistycznej, zbrodniczej i szkodliwej dla ludu polskiego,
- ukrywali rzeczywisty charakter współpracy podejmowanej z WCzK/GPU przez utworzenie organizacji politycznej, która oficjalnie nie miała kontaktów z sowieckimi służbami specjalnymi, deklarowała charakter quasi-narodowy i oferowała jedynie odmienną od oficjalnej linię polityczną,
- wykorzystywali pozyskanych w ten sposób polskich oficerów nie tylko do działalności informacyjnej i szpiegowskiej, lecz także do lobbowania na rzecz rozwiązań korzystnych dla Sowietów oraz do pozyskiwania kolejnych agentów.

Kazusem ilustrującym ten schemat jest aktywność sowieckiego kontrwywiadu w czasie wojny polsko-bolszewickiej oraz w pierwszych latach po podpisaniu traktatu ryskiego kończącego konflikt między Polską a Rosją Sowiecką. Opisane wcześniej działania BP oraz Kulinicza wewnątrz SBU przypominają metodę czekistów zastosowaną wobec Oddziału II Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego (NDWP).

Kazus historyczny: działania prowadzone przez WCzK wobec Oddziału II NDWP

W 1919 r., w związku z narastającym konfliktem na wschodzie, Oddział II NDWP został zmuszony do stworzenia aparatu rozpoznawczego na terenach kontrolowanych przez Sowietów. Wskutek decyzji gen. Edwarda Rydza-Śmigłego, który w listopadzie 1918 r. wcielił niejawną Polską Organizację Wojskową (POW) do WP, istniejąca wcześniej na wschodzie siatka wywiadowcza POW przestała de facto istnieć⁸³. Mimo to polski wywiad wojskowy wykorzystał pozostałości tej kresowej organizacji do budowy placówek wywiadowczych na wschodzie. Jedną z nich

⁸³ Skutkowało to sytuacją, w której „Na Ukrainie wyczuwał się brak ludzi ideowych, pewnych i wyrobionych, toteż Komenda Naczelną była zmuszona wciągać młodzież niewieścią do coraz odpowiedzialniejszej pracy”. Zob. I. Ziemiański, *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód*, Warszawa 1933, s. 98–99.

tworzył oficer Oddziału II NDWP, Ignacy Dobrzyński⁸⁴, który przyjechał do Moskwy w listopadzie 1919 r.

Dobrzyński pozyskał do współpracy swojego wuja Jerzego Hryniewskiego, znanego w środowisku moskiewskiej przedwojennej bohemy, dzięki któremu pozyskiwał informacje na temat sytuacji politycznej w Sowdepji⁸⁵. Dobrzyński dzięki wujowi trafił do Armii Czerwonej, w której szybko został najpierw pisarzem pułkowym, a potem oficerem politycznym. Siatka Dobrzyńskiego w różnych okresach składała się z kilku posterunków wywiadowczych (w Orszy i Smoleńsku), a w jej skład wchodził (w różnych okresach działalności): Julian Zawadzki, Władysław Kwiatkowski, Halina Wojciechowska, Mikołaj Dunin-Żochowski, Waław Grzymała, Stanisław Lewandowski, Wiktor Martynowski, Maria Piotuch, Maria Szymkiewicz oraz Leon Borejko⁸⁶.

Dobrzyński ściśle współpracował z bliźniaczą placówką w Piotrogradzie o kryptonimie „Wik”, kierowaną przez innego oficera Oddziału II NDWP, Wiktora Steckiewicza⁸⁷. Od listopada 1919 r. do maja 1920 r. placówka Dobrzyńskiego

⁸⁴ Porucznik Ignacy Dobrzyński, następnie Sosnowski (1897–1937), jako gimnazjalista od 1912 r. brał aktywny udział w działalności wielu polskich organizacji patriotyczno-samokształceniowych w Wilnie, studiował na Uniwersytecie Moskiewskim, wstąpił do działającej w Moskwie Polskiej Partii Socjalistycznej (poglądowo był bliski Frakcji Rewolucyjnej tej partii), w 1918 r. jako ochotnik walczył w I Korpusie Polskim gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. Po wyjeździe do kraju został skierowany do pracy wywiadowczej; z ramienia Oddziału II NDWP stworzył siatkę wywiadowczą w Moskwie, opierając się na kontaktach własnej rodziny. Po rozbiciu siatki przez WCzK przeszedł na stronę bolszewików, aktywnie uczestniczył w likwidacji polskich siatek wywiadowczych na Białorusi i w Ukrainie. W 1920 r. został członkiem Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Od maja 1921 r. pełnił funkcję zastępcy naczelnika w WCzK. W 1922 r. był już naczelnikiem Wydziału Kontrwywiadowczego Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego (KRO OGPU), w latach 1926–1929 – pełnomocnym funkcjonariuszem Tajnego Zarządu Operacyjnego OGPU (ros. Секретно-оперативное управление), później naczelnikiem kontrwywiadu Białoruskiego Okręgu Wojskowego i Obwodu Centralno-Czarnomorskiego (ros. Центрально-Черноморская область). Od stycznia 1935 r. do listopada 1936 r. był zastępcą naczelnika Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR (ros. Народный комиссариат внутренних дел, NKWD) w Kraju Saratowskim. Został rozstrzelany w listopadzie 1937 r. Zob. *Разведка и контразведка в лицах*, А. Диденко (red.), Москва 2002, s. 463.

⁸⁵ Sowdepia (od Sowiet Deputat) – potoczna nazwa Rosji pod rządami bolszewików, w późniejszych latach używana już tylko przez antykomunistów.

⁸⁶ *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920*, W. Rawski (wstęp i oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, t. 14, nr 3; *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920: cz. 2*, W. Rawski (wstęp i oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, t. 15, nr 3. Autor artykułu nie podaje paginacji, gdyż Hryniewski, autor raportu, nieprecyzyjnie zreferował skład osobowy placówki. Zaliczył do niego np. kurierkę Szymkiewicz, ale Borejko już nie. Stąd zbiorczy spis obsady placówkowej oparty na całości tych tekstów.

⁸⁷ Wiktor Steckiewicz-Kijakowski (ur. w Warszawie w 1892 r.), w 1920 r. był rezydentem polskich służb wywiadowczych w Piotrogradzie. Zwerbowany przez WCzK, służył następnie w GPU,

nie była zadaniowana przez centralę, przesyłała jedynie meldunki, korzystając z poczty dyplomatycznej przedstawicielstwa łotewskiego⁸⁸, kierowanego przez Jana Vesmana⁸⁹.

W czerwcu 1920 r. WCzK zlikwidowała siatkę Dobrzyńskiego i zatrzymała wszystkich jej członków. W opracowaniach źródłowych brakuje informacji na temat przyczyn demaskacji, jednak wiele wskazuje na to, że Dobrzyński dobrowolnie przeszedł na stronę bolszewików i zaferował czekistom swoje usługi⁹⁰.

Dobrzyński w pierwszym etapie współpracy został wykorzystany do werbunku swoich najbliższych towarzyszy wysłanych do Rosji przez Oddział II NDWP. Wiele wskazuje na to, że wszyscy członkowie jego placówki w Moskwie (z wujostwem włącznie) podjęli w jakiejś formie współpracę z WCzK⁹¹. Dobrzyński zdołał nakłonić do zdrady także Steckiewicza⁹².

W dniu 18 lipca 1920 r. Sowietci – przekonani o rychłym upadku Warszawy – zdecydowali się na propagandowe wykorzystanie Dobrzyńskiego przez dystrybucję jego listu otwartego, w którym wyjaśniał ideowe przesłanki „przejścia do obozu rewolucji”⁹³. Następnie Dobrzyński wraz z pozyskanymi przez siebie

przekształconym później w Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny (OGPU). Zginął w Mongolii w 1932 r.

⁸⁸ *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej...*, s. 107.

⁸⁹ Jan Vesman był uczestnikiem negocjacji ws. podpisania traktatu pokojowego między Rosją a Łotwą 11 IX 1920 r. Jego podpis widnieje pod tym traktatem.

⁹⁰ Zob. *List otwarty do towarzyszy z pracy peowiackiej – oficerów i żołnierzy Armii Polskiej oraz kolegów akademików od Ignacego Dobrzyńskiego (Świerszcza) b. podporucznika Wydz. II Naczelnego Dowództwa W.P. – b. Szefa wydziałów wywiadowczych w okręgach Grodzieńskim i Suwalskim D.O.K., b. kierownika Okręgu informacyjno-wywiadowczego B. W. II. N.D. na Rosję Sowiecką*, cyt. za przedrukiem w broszurze Komunistycznej Partii Robotniczej Polski z 1921 r. pt. *POW po stronie rewolucji*, Warszawa 1921, s. 8: „Stopniowo zbliżając się do samych źródeł tej Rewolucji, istoty programu i taktyki tych «strasznych bolszewików», widząc jednocześnie wszelkie wady i usterki, i zdając sobie dokładnie sprawę z ogromu i potęgi tej nadludzkiej walki, jaką wiodą z całym światem – doszedłem do pewności, że drogą walki z nimi iść dalej nie mam sił i nie chcę. Szybko po tym nadeszła chwila, kiedym powiedział sobie, że pod Ich sztandarami należy umrzeć lub zwyciężyć”.

⁹¹ Zob. *List otwarty do towarzyszy...*, s. 8: „Wiem bardzo dobrze, że cała masa wiernych sług burżuazji odezwie się na ten list co najmniej twierdzeniem, że może chcę okupić nim sobie życie, będąc złapanym na robocie lub, że się wprost sprzedałem za «bolszewickie złoto». Sądzę, że względem tych, co mię trochę znają, zarzutów takich zbijać nie potrzebuję. Dla reszty zaś może wystarczyć fakt, że wraz ze mną otwarcie i dobrowolnie zrzekli się pracy przeciw Rewolucji wszyscy moi ideowi współpracownicy, przysłani do Rosji z Kraju – oficerowie, kurierki, większość z nich stoi już mocno wraz ze mną w szeregach Rewolucji, w walce i pracy rewolucyjnej, inni, po dobrowolnym akcie zrzeczenia się walki i oddaniu się w ręce władz sowieckich, nie uważają jeszcze za możliwe przejść do czynu”.

⁹² *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej...*, cz. 2..., s. 135–136.

⁹³ Zob. *Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej...*, s. 102.

byłymi członkami polskich siatek wywiadowczych w Rosji dołączył do tysięcy polskich komunistów, którzy zostali oddelegowani na tyły frontu zachodniego. Ich zadaniem było wsparcie działań polityczno-agitacyjnych Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski (ros. Временный революционный комитет Польши, Polrewkom, TKRP)⁹⁴ – tworu politycznego sformowanego przez Sowietów – i werbowanie do współpracy polskich jeńców⁹⁵, a przede wszystkim kolegów i znajomych z polskich terenów zajmowanych przez Armię Czerwoną⁹⁶. Dobrzyński zdołał pozyskać kilka osób, które w niedalekiej przyszłości odegrały ważną rolę w operacjach WCzK/GPU. Należeli do nich m.in. Wiktor Marczewski-Witkowski⁹⁷ (serdeczny przyjaciel oficera Oddziału II SG WP Wiktora Tomira Drymmera kierującego placówką wywiadowczą w Estonii), Jadwiga Tejszerska⁹⁸ oraz prawdopodobnie Halina Dybczyńska⁹⁹ – przyszła żona kierującego wywiadem na wschód kpt. Jerzego Niezbrzyckiego. Zwerbował także i wyszkolił Eduarda Oppperputa¹⁰⁰, który w latach 1921–1927 był głównym kontaktem z Oddziałem II SG WP z ramienia rzekomej organizacji monarchistycznej MOCR (Trust). W późniejszym okresie Dobrzyński pozyskał również por. WP Tadeusza Kowalskiego, za którego pośrednictwem zwerbował do współpracy z GPU Tadeusza Kobyłańskiego, attaché wojskowego RP w Moskwie¹⁰¹. Działalność Dobrzyńskiego oraz innych wykorzystanych przez czekistów polskich renegatów doprowadziła do zatrzymania 1385 członków POW

⁹⁴ Powstanie TKRP oficjalnie ogłoszono 1 VIII 1920 r. w Białymstoku.

⁹⁵ O tej części aktywności Dobrzyński mówił w czasie zeznań w 1936 r.: „Postawiliśmy sobie za zadanie pracę wśród jeńców wojennych, wśród aresztowanych w celu werbowania zwolenników. Zadanie zostało postawione politycznie – «POV» przeciwko «POV» i wybrano tych najbardziej odpowiednich do tej pracy”. Cyt. za: А. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка. НКВД против ЧК*, Москва 2009, <https://coollib.com/b/144998>, [bp] [dostęp: 28 VI 2018]. Tłumaczenia pochodzą od autora.

⁹⁶ Zob. J. Mackiewicz, *Mój szwagier – szef GPU*, „Wiadomości” (Londyn) 1964, nr 12.

⁹⁷ Drymmer pomógł Marczewskiemu w ucieczce z polskiego aresztu, podczas której zginął żandarm. Zob. А. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка...*

⁹⁸ I. Ziemiański, *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód...*, s. 167–169.

⁹⁹ А. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка...*

¹⁰⁰ Б. Приянишников, *Незримая паутина*, New York 1979, s. 98.

¹⁰¹ Zob. fragment z zeznań Dobrzyńskiego przed śledczymi NKWD za: А. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка...*: „Opowiada mi [Kowalski], że jego szefem jest major Kobyłański, człowiek bez zasad, były adiutant Piłsudskiego, człowiek, który potrzebuje pieniędzy i któremu [Kowalskiemu] przydzielono bardzo konkretne zadanie – zwerbować tego Kobyłańskiego. Kobyłański jest pederastą, który później powiedział mi, że zajmuje się tym praktycznie od dawna, że jest to niemal wrodzone. Kochał Kowalskiego jak kobietę, a nawet bardziej, więc postanowiliśmy wykorzystać to w sensie wywarcia na niego wpływu. Opowiedział mi, że Kobyłański powiedział, że jak ktoś przyjedzie do Moskwy, to na pewno mnie będzie szukać. Strasznie się mną interesowali. Powiedział, że Kobyłański potrzebuje pieniędzy, że jest z mną spokrewniony, przez kogo, nie wiem”.

działających na wschodzie¹⁰². W związku z tym, że wschodnia Komenda Naczelna nr 3 POW¹⁰³ liczyła łącznie 2500 osób¹⁰⁴, z których większość została wcielona do WP już w 1918 r., operacje realizowane przez polskich renegatów doprowadziły do całkowitego zniszczenia polskiego wywiadu na wschodzie. To w przyszłości spowodowało konieczność budowania siatek od zera przez niezających rosyjskich realiów, niedoświadczonych oficerów przysyłanych do Sowdepii przez Oddział II SG WP.

Podobieństwo metod działania WCzK i FSB

Sposób działania FSB w sprawie Kulinicza wykazuje uderzające podobieństwa do metod stosowanych przez WCzK. Sto lat temu zadania związane z werbunkiem zostały scedowane na etnicznych Polaków, którzy ukrywali fakt współpracy z czekistami za sprawą utworzenia rzekomo niezależnej polskiej organizacji politycznej mającej na celu maskowanie rzeczywistego charakteru wojny polsko-bolszewickiej. Odbywało się to przez przedstawianie jej jako konfliktu opcji politycznych (tj. Polska ludowa w sojuszu z dążącymi do pokoju Sowieciami przeciwko Polsce burżuazyjnej, wykorzystywanej do celów militarnych przez imperialistyczny Zachód). Polakom pozyskanym przez renegatów nie zlecano biernego zbierania informacji szpiegowskich, lecz powierzano im zadania werbunkowe, głównie w kręgach przyjaciół i zaufanych znajomych. Na przykład Marczewskim i Steckiewiczem posłużono się do nawiązania kontaktu z Drymmerem, a Dobrzyński i Kowalski pozyskali Kobyłańskiego (wykorzystując jego biseksualizm i rodzinne koneksje z Dobrzyńskim). Istnieją poszlaki wskazujące na możliwość podobnego wykorzystania Dybczyńskiej¹⁰⁵. Czekiści planowali posłużyć się także Jadwigą Tejszerską do zbliżenia się do Józefa Piłsudskiego (w czym miało pomóc jej rzekome pokrewieństwo z rodziną Marszałka), jednak te plany nie zostały zrealizowane w związku z jej samobójstwem. Mimo że ramy artykułu nie pozwalają na pełne omówienie zagadnienia, trzeba zaznaczyć, że pozyskani w ten sposób agenci, oprócz szpiegostwa i werbunków w swoim otoczeniu, byli wykorzystywani także jako agenci wpływu. W tym – jak Kobyłański – do lansowania tez politycznie wygodnych dla ZSRR, z których

¹⁰² В.Н. Сафонов, *Неизвестная тайная война Или Особый Отдел против 2-го Отдела Генштаба Польши*, w: *Исторические чтения на Лубянке 1998 год*, Москва–Великий Новгород 1999, s. 113.

¹⁰³ Obejmująca działaniem wschód aż do Morza Czarnego.

¹⁰⁴ A. Holczenko, *Żołnierze tajnego frontu*, Olsztyn 2012, s. 12.

¹⁰⁵ Na temat próby budowania przez WCzK legendy Dybczyńskiej po jej aresztowaniu przez czekistów zob. A. Папчинский, М. Тумшис, 1937. *Большая чистка...*

najbardziej szkodliwe okazało się skuteczne wpajanie polskim kręgom rządzącym przekonania, że z powodów ideologicznych nie ma możliwości nawiązania współpracy między III Rzeszą a ZSRR¹⁰⁶. Tę ideę sformułował i spopularyzował Wydział Wschodni Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej kierowany przez Kobyłańskiego. Następnie poparło ją kierownictwo Oddziału II SG WP¹⁰⁷. Przyczyniło się to do przyjęcia linii politycznej oderwanej od ówczesnych realiów polityczno-wojskowych i w konsekwencji do wojny z Niemcami, a następnie do wejścia na kilkadziesiąt lat w sowiecką strefę wpływów.

¹⁰⁶ Zob. M. Świerczek, *Szkodnictwo jako metoda działania sowieckich służb specjalnych*, w: *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, t. 9, R. Majzner (red.), Warszawa 2022, s. 79–106; *Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała Protassowickiego*, W. Włodarkiewicz (oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2001, t. 2, nr 2, s. 86: „Szef naszej misji dyplomatycznej w Moskwie, podczas osobistego posłuchania u Naczelnego Wodza w sierpniu br., meldował, że w razie zatargu zbrojnego polsko-niemieckiego, będziemy mieli zapewnioną życzliwą neutralność Związku Radzieckiego, a nawet pomoc w materiale wojennym i surowcach”; Ю.А. Борисёнок, *Звонок товарища Сталина на полмиллиона*, „Родина” 2016, nr 9, s. 122–125.

¹⁰⁷ Zob. spostrzeżenia jednego z najlepszych oficerów Oddziału II SG WP, mjr. Romana Protassowickiego (wszystkie cytaty pochodzą z: *Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała Protassowickiego*, W. Włodarkiewicz (oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2001, t. 2, nr 2, po myślniku podano numer strony): „Najwięcej miarodajny czynnik w sprawach politycznych sowieckich, długoletni dyrektor Departamentu Wschodniego MSZ Tadeusz Kobyłański, który w latach NEP był w Rosji Sowieckiej i z tego tytułu uważał się za skończonego znawcę i specjalistę od zagadnienia rosyjskiego, stale naświetlał sytuację w zależności od własnego widzimisię, a w polityce wobec Sowietów kierował się osobistą antypatią do nich, a nie rzeczywistą oceną zjawisk. On też w pierwszym rządzie ponosi odpowiedzialność za to, co się stało później, gdyż z tytułu swego stanowiska jego zdanie decydowało nie tylko u ministra spraw zagranicznych, lecz także w Sztapie Głównym, nawet przy odmiennych danych dostarczanych przez wywiad” – s. 86; „Decydujący głos w sferach miarodajnych miała opcja lansowana przez placówki MSZ (One też ponoszą odpowiedzialność za usypianie ich czujności, gdyż niedoceniając zręczności politycznej Sowietów i wykluczając możliwości wszelkich niespodzianek z tej strony, przeoczyły nawet prawdziwe oblicze paktu sowiecko-niemieckiego)” – s. 85; „(...) zetknąłem się z tym lekceważącym i głęboko zakorzenionym mylnym poglądem na ewolucję i możliwości Rosji Sowieckiej, który panował w naszych wojskowych i politycznych sferach miarodajnych i którego w żaden sposób nie można było przełamać” – s. 82; „(...) nie doceniano odbywających się tam przemian, nie traktowano uzyskanych wiadomości na tle całokształtu zagadnienia, nie stosowano do nich jakiegś skali porównawczej, lecz skwapliwie wyławiając tylko poszczególne fragmenty, starano się nagiąć i dostosować resztę do ułożonych sobie z góry teorii” – s. 83; „Stąd niemal świadome zapoznanie ewolucji, która się odbywała w ZSRR po roku 1932, i nigdy nie doceniano potencjału ekonomicznego i militarnego Sowietów, a tym bardziej ich zręczności politycznej” – s. 83.

Podsumowanie i wnioski

Jak wynika z analizy dwóch opisanych przypadków, sposób działania rosyjskich służb specjalnych nie uległ istotnym zmianom na przestrzeni lat. Federalna Służba Bezpieczeństwa, dokładnie jak WCzK/GPU sto lat wcześniej, w infiltracji wrogich organizacji wywiadowczych stawiała na ludzi wywodzących się ze środowisk zbliżonych do grupy docelowej, tj. z tego samego etnosu, klasy społecznej, z podobnym zasobem doświadczeń życiowych i światopoglądem. Przyjmując terminologię Pierre'a Bourdieau, można stwierdzić, że Rosjanie wykorzystywali i wykorzystują w pracy werbunkowej ludzi o takim samym co kandydaci do zwerbowania habitusie, oznaczającym całość nabytych umiejętności i kompetencji jednostki, które składają się na sposób postrzegania świata oraz reguły działania i myślenia¹⁰⁸. Jest to szpiegowski odpowiednik policyjnych metod infiltracji zorganizowanych grup przestępczych, w których dużo skuteczniejsze jest rozpoznanie przy pomocy pozyskanych członków grupy niż plasowanie w niej odpowiednio przygotowanych tzw. przykrywkowców.

Schemat działania rosyjskich służb ułatwia przy tym agenturze pracę pozyskaniową dzięki maskowaniu rzeczywistego, szpiegowskiego charakteru ich misji. Tworzenie organizacji politycznych przez (legalną lub nielegalną) opozycję danego kraju umożliwia wykorzystanie ich jako parawanu skrywającego interesy obcego państwa. Linia polityczna propagowana przez taką organizację i jej członków (de facto wykonujących zlecenia obcej służby specjalnej) pozwala na przedstawienie werbunku do działalności szpiegowskiej jako wyboru narodowej opcji politycznej, która na dodatek może wydawać się dużo korzystniejsza dla grupy etnicznej pozyskiwanej osoby niż ta realizowana przez aktualną władzę. Temu celowi służyło w 1920 r. nazywanie wojny polsko-bolszewickiej samoobroną Sowieców przed agresją Polski, rzekomo cynicznie wykorzystywanej przez mocarstwa zachodnie, oraz utworzenie domniemanego, lewicowego odpowiednika polskiego rządu (Polrewkomu). Miał on za zadanie udowodnić, że Sowieci nie zamierzają podbić i okupować Polski, lecz poprzestać na reformach ustrojowych niby korzystnych dla narodu. Notabene, nie była to jedyna organizacja stanowiąca parawan dla sowieckich służb, gdyż identyczną rolę odgrywały już wcześniej Biuro Polskie przy Komitecie Centralnym KPZR i Komintern, które wykonując pracę stricte wywiadowczą, skutecznie ukrywały za zasłoną ideologii i polityki swój prawdziwy charakter.

W sprawie Kulinicza ukraińskie BP odgrywa tę samą rolę, co Polrewkom w 1920 r. Zgodnie z przekazem FR nie planowała podboju Ukrainy i nie kwestionowała ukraińskiej państwowości, linia polityczna Biura natomiast – oparta na neutralności,

¹⁰⁸ Zob. szerzej: P. Bourdieau, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press 1995.

respektowaniu praw mniejszości (zapisanych w ukraińskiej konstytucji) oraz zwiększeniu uprawnień samorządów lokalnych wskutek federalizacji państwa – oznaczała przede wszystkim uniknięcie eskalacji wojny z Rosją, która de facto toczyła się od 2014 r. Według wielu ludzi takie rozwiązanie było racjonalne i korzystne dla narodu ukraińskiego. Co za tym idzie – werbunek nie musiał być postrzegany przez osoby werbowane jako akt zdrady narodowej, lecz jako pomoc w uniknięciu niszczycielskiej wojny. Można zaryzykować hipotezę, że ludzie współpracujący z Biurem mogli tym samym skutecznie wypierać myśl, że w rzeczywistości wykonują zadania dla wrogiej służby specjalnej. Mogli przekonywać samych siebie, że ich działalność jest w zasadzie aktem patriotyzmu, dzięki któremu istnieje szansa na uniknięcie narodowej tragedii. Ustalenia psychologii społecznej w zakresie redukcji dysonansu poznawczego¹⁰⁹ są w takim wypadku jednoznaczne. Rosjanie za pomocą opisanych metod stwarzali wręcz cieplarniane warunki dla zdrady, wmawiając kandydatom do werbunku, że ich działania są jedyną racjonalną, pronarodową opcją.

Główne cele FSB, czyli próby przejścia kontroli nad atakowaną organizacją, także wpisywały się w ten schemat. Po pierwsze, unikano w ten sposób trudnego z psychologicznego punktu widzenia odium bycia szpiegiem. Agenturze przydzielano rolę zbawców narodu, którzy przez werbowanie zwolenników zmierzają do uratowania zagrożonej państwowości. Dlatego w zadaniach stawianych Kulniczowi stale przewijało się lobbowanie za neutralnością zamiast za opcją euroatlantycką. Od czasu przemówienia Putina w Monachium w 2007 r. oraz od agresji Rosji w 2014 r. było jasne, że opcja prozachodnia polityki ukraińskiej doprowadzi do wojny z FR. Wiedziały o tym ukraińskie władze, które od 2014 r. rozbudowywały armię i systemy fortyfikacyjne na wschodzie kraju. Byli tego świadomi także zachodni politycy, którzy dozbrajali i doszkalali ukraińskie siły zbrojne. Bez oceniania tej politycznej linii programowej można przyjąć, że wielu Ukraińców (zwłaszcza z resortów siłowych, rozumiejących skutki wojny) chciało za wszelką cenę uniknąć tego konfliktu.

Werbowanie ludzi o podobnej ocenie sytuacji i plasowanie ich w kluczowych miejscach struktury SBU także wpisywało się w tę polityczną maskirowkę. Jak wiadomo z przechwyconych rozmów Siwkowicza z Kulniczem, mieli oni kontrolować i dezorganizować działalność powierzonych im jednostek organizacyjnych. Przekazywanie przez nich informacji było sprawą drugorzędą, co maskowało zdradę przez położenie nacisku na polityczno-organizacyjny (a nie stricte szpiegowski) charakter tych zadań. Metoda odwoływała się przy tym do częstego w państwach postsowieckich zjawiska kumoterstwa.

Opisany schemat działania jest niezwykle groźnym narzędziem rosyjskich służb specjalnych w związku z tym, że opiera się na sposobach rozumowania

¹⁰⁹ E. Aronson, *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa 1987, s. 134 i nast.

i działania ludzi – przynajmniej w odniesieniu do społeczeństw Europy Wschodniej¹¹⁰. W państwach o wysokim poziomie korupcji¹¹¹ i z silną polaryzacją polityczną Rosjanie mogą (potencjalnie) opanowywać instytucje państwowe przez agenturę pozyskaną za pomocą parawanowych organizacji politycznych, skutecznie ukrywając udział swoich służb specjalnych i realizację własnych celów geopolitycznych.

W opisanym przypadku tradycyjna metoda kontrwywiadowcza jest mało efektywna, ponieważ praca werbunkowa i obsługa źródeł osobowych nie są realizowane z tradycyjnych miejsc przykrycia. To nie chronieni immunitetem rosyjscy dyplomaci są głównym czynnikiem ryzyka kontrwywiadowczego, lecz różnego rodzaju organizacje parawanowe, których powiązania z obcymi służbami specjalnymi są maskowane siecią łączników (dziennikarzy, aktywistów politycznych). Ponadto sprawa Kulnicza paradoksalnie udowadnia, że środowiskiem najbardziej narażonym na działania wywiadowcze Rosjan są służby specjalne atakowanego państwa. Wojskowo-hierarchiczny charakter tych służb, w połączeniu z występowaniem w nich dysfunkcji charakterystycznych dla biurokracji umożliwiają przejście kontroli w znacznie większym stopniu niż nad instytucjami cywilnymi, mniej zhierarchizowanymi. Przykład Kulnicza pokazuje, że wystarczy uplasowanie agenta w bezpośrednim otoczeniu szefa takiej służby, by skutecznie wpływać na zachodzące w niej procesy. I to zarówno na podstawowym poziomie – przez degenerowanie szkolnictwa zawodowego, jak i najwyższym – przez lobbowanie za określonymi rozwiązaniami organizacyjnymi i kandydaturami na kluczowe stanowiska w strukturze. O tej skuteczności świadczy m.in. liczba śledztw wobec funkcjonariuszy SBU wszczętych po odwołaniu Bakanowa ze stanowiska. Zgodnie z logiką operacyjną, jeśli znaleziono poszlaki na zdradę 650 funkcjonariuszy, to – biorąc pod uwagę trudności związane z wykryciem działalności szpiegowskiej – ich liczba była zdecydowanie większa¹¹². Z analizy zadań otrzymywanych przez Kulnicza wynika, że FSB nie była zainteresowana szeregowymi funkcjonariuszami, lecz jedynie ludźmi zajmującymi stanowiska

¹¹⁰ Można założyć, chociaż wymagałoby to dodatkowych badań, że metoda oparta na kumoterstwie teoretycznie jest bezsilna wobec organizacji, w której istnieją zobiektywizowane procedury doboru kadry. Nie da się bowiem wprowadzać do struktur swoich ludzi w sytuacji, gdy np. musieliby oni brać udział w uczciwie przeprowadzanych konkursach na stanowiska. Mało skuteczny byłby także werbunek za pomocą parawanu w postaci organizacji politycznych oferujących linię drastycznie odmienną od aktualnej w państwach z systemem partyjnym mieszczącym się zwykle w politycznym centrum i działających w ramach porządku konstytucyjnego. To narzędzie jest zatem dopasowane do społeczeństw typu wspólnotowego, z silną polaryzacją społeczną.

¹¹¹ Rozumianej szeroko, nie jedynie jako łapownictwo, lecz także jako wykorzystywanie stanowiska do własnych celów.

¹¹² W służbach specjalnych dominuje przekonanie, że jeden wykryty szpieg oznacza dziesięciu niewykrytych. Autor nie jest jednak w stanie poprzeć tego jakimikolwiek badaniami empirycznymi.

gwarantujące wpływ na służbę. Należy zatem zadać pytania: jeśli SBU liczy ok. 30 000 funkcjonariuszy¹¹³, to jaka jest liczebność kadry zarządzającej, jaki procent tej kadry został objęty śledztwami oraz jaki jest rzeczywisty odsetek agentów?

Sprawa Kulnicza powinna być argumentem przemawiającym za koniecznością wzmocnienia i zwiększenia profesjonalizmu pionów bezpieczeństwa wewnętrznego służb specjalnych, które powinny mieć zapewnioną maksymalną autonomię w związku z tym, że – jak wynika z analizowanego przypadku – głównym celem werbunkowym dla Rosjan są osoby na najwyższych poziomach hierarchii służbowej. Trzeba pamiętać, że Rosjanie, aby w pełni zabezpieczyć się przed dekonspiracją sieci tworzonej w obcej służbie – prócz plasowania agentury możliwie jak najwyżej – opanowują także jednostki organizacyjne, które w ramach swoich zadań mogłyby natknąć się na informacje wskazujące na możliwość infiltracji na najwyższych szczeblach. Tym sposobem organizacja odpowiedzialna za przeciwdziałanie szpiegostwu może stać się narzędziem obcego wywiadu, co można skutecznie ukryć dzięki tajności, która de facto wyjmuje tę organizację spod kontroli społecznej.

Bibliografia

Aronson E., *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa 1987.

Bourdieu P., *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press 1995.

Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920, W. Rawski (wstęp i oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, t. 14, nr 3, s. 101–126.

Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Moskwie, 1919–1920: cz. 2, W. Rawski (wstęp i oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, t. 15, nr 3, s. 133–154.

Holiczenko A., *Żołnierze tajnego frontu*, Olsztyn 2012.

Mackiewicz J., *Mój szwagier – szef GPU*, „Wiadomości” (Londyn) 1964, nr 12.

POW po stronie rewolucji, Warszawa 1921.

Rozpoznanie zagrożenia Rzeczypospolitej ze strony ZSRR – relacja mjr. dypl. Rafała Protasowickiego, W. Włodarkiewicz (oprac.), „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2001, t. 2, nr 2, s. 79–92.

¹¹³ Закон Украины. Об общей структуре и численности Службы безопасности Украины, „Ведомости Верховной Рады Украины” 2006, nr 4, s. 53.

Świerczek M., *Szkodnictwo jako metoda działania sowieckich służb specjalnych*, w: *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, t. 9, R. Majzner (red.), Warszawa 2022, s. 79–106.

Sypniewska B.A., *Marketing wielopoziomowy – szansa czy zagrożenie?*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne” 2013, t. 17, s. 54–73.

Ziemiański I., *Praca kobiet w P.O.W. – Wschód*, Warszawa 1933.

Literatura rosyjska

Борисёнок Ю.А., *Звонок товарища Сталина на полмиллиона*, „Родина” 2016, nr 9, s. 122–125.

Закон Украины. Об общей структуре и численности Службы безопасности Украины, „Ведомости Верховной Рады Украины” 2006, nr 4.

Прянишников Б., *Незримая паутина*, New York 1979.

Разведка и контрразведка в лицах, А. Диенко (red.), Москва 2002.

Сафонов В.Н., *Неизвестная тайная война Или Особый Отдел против 2-го Отдела Генштаба Польши*, w: *Исторические чтения на Лубянке 1998 год*, Москва–Великий Новгород 1999.

Źródła internetowe

<https://2gis.ru/moscow/firm/4504127908496856> [dostęp: 14 VII 2023].

Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group with respect to the joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine, P. Poroshenko, and the initiatives of the President of Russia, V. Putin 5.09.2014, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 8 IX 2014 r., <https://web.archive.org/web/20150907032447/http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocolon-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014> [dostęp: 14 VII 2023].

Russian Harmful Foreign Activities Designations, Office of Foreign Assets Control, 20 I 2022 r., <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20220120> [dostęp: 5 VII 2023].

Rosyjskie i ukraińskie źródła internetowe

Who is Mr Сивкович?, Live Journal, <https://v-n-zb.livejournal.com/386298.html> [dostęp: 16 VII 2023].

Агент ФСБ Кулинич „Котигорошко” и его куратор Сивкович обсуждают усиление влияния на СБУ: „Наумова поставьте первым замом. Времени у нас мало – пару

месяцев”, *цензор.нет*, 5 IV 2023 р., https://censor.net/ru/video_news/3410271/agent_fsb_kulinich_kotigoroshko_i_ego_kurator_sivkovich_obsujdayut_usilenie_vliyaniya_na_sbu_naumova [dostęp: 7 VII 2023].

Алешина М., *Против Януковича готовилась операция „Чайшеску”*, RG.RU, 16 XII 2016 р., <https://rg.ru/2016/12/16/reg-cfo/protiv-ianukovicha-gotovilas-operaciia-chaushe-sku.html> [dostęp: 14 VII 2023].

Биография Владимира Сивковича, 14 XII 2013 р., <https://web.archive.org/web/20191029103200/https://ria.ru/20131214/984107701.html> [dostęp: 12 VII 2023].

Бывший глава администрации Януковича рассказал о причастных к „евромайдану”, 16 XII 2016 р., <https://web.archive.org/web/20190308080855/https://ria.ru/20161216/1483786590.html> [dostęp: 14 VII 2023].

В офисах, связанных с экс-заместителем секретаря СНБО Сивковичем, правоохранители проводят обыски, *delo.ua*, 5 IV 2023 р., <https://delo.ua/ru/politics/v-ofisax-svyazannyx-s-eks-zamestitelem-sekretarya-snbo-sivkovicem-pravooxraniteli-provodyat-obyski-414336/> [dostęp: 18 VII 2023].

В Риге открылся центр фонда „Русский мир”, *Русский Мир*, <https://russkiymir.ru/fund/press/78927/> [dostęp: 20 VII 2023].

Вишневский Ю., Дело Кулинич. Как Банковая готовится объяснять, кто сдал юг, *dsnews.ua*, 8 IV 2023 р., <https://www.dsnews.ua/politics/alibi-dlya-zelenskogo-zachem-bankovoy-speshit-s-sudom-nad-kulinichem-07042023-477437> [dostęp: 10 VII 2023].

Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> [dostęp: 14 VII 2023].

ДБР та СБУ затримали співробітника Служби безпеки України, який працював на спецслужби РФ та передавав їм таємні дані, *Державне бюро розслідувань*, 16 VII 2022 р., <https://dbr.gov.ua/news/dbr-ta-sbu-zatrimali-spivrobitnika-sluzhbi-bezpeki-ukrainsi-yakij-pracyuvav-na-specsluzhbi-rf-ta-peredavav-im-taemni-dani> [dostęp: 1 VI 2023].

Деркач Андрій Леонідович, *ПолітХаб*, <https://www.chesno.org/politician/105/> [dostęp: 19 VII 2023].

Жартовська М., «Зеленський – людина з великої літери. Може, навіть усі літери в цьому слові – з великої літери». Керівник штабу Зеленського Іван Баканов про стратегію кампанії, зустрічі з олігархами і канал «1+1», *Бабель*, 25 III 2019 р., <https://babel.ua/texts/27627-zelenskiy-lyudina-z-velikoji-literi-mozhe-navit-vsi-bukvi-v-comu-slovi-z-velikoji-literi-kerivnik-shtabu-zelenskogo-ivan-bakanov-pro-strategiyu-kampaniji-zustrichah-z-oligarhami-i-vidnosinah-z-1-1> [dostęp: 12 VII 2023].

Зеленский: Лишь бы ни один украинец не умер, хоть с чертом лысым договориться готов – легко, YouTube, 19 III 2019 г., <https://www.youtube.com/watch?v=dE8fUyS4Dd8> [dostęp: 14 VII 2023].

Зиненко Ю., *Дело Кулинича является сигналом всем предателям, что их найдут и накажут – экс-нардеп Украины*, Гордон, 5 IV 2023 г., <https://gordonua.com/news/politics/delo-kulinicha-yavlyaetsya-signalom-vsem-predatelyam-chno-ih-naydut-i-nakazhut-eks-nardep-ukrainy-1658110.html> [dostęp: 22 VI 2023].

Иван Баканов уже выведен из-под уголовной ответственности. И он будет молчать, пока его не трогают уголовными делами, <https://www.dsnews.ua/politics/alibi-dlya-zelenskogo-zachem-bankovoy-speshit-s-sudom-nad-kulinichem-07042023-477437> [dostęp: 20 VII 2023].

Кагашинская А., *СБУ: Кремль хотел поставить у власти предателей из ОПЗЖ и Партии регионов*, КР.УА, 19 VI 2022 г., <https://kr.ua/politics/a652006-sbu-posle-okkupatsii-kreml-khotel-postavit-u-vlasti-predatelej-iz-opzzh-i-partii-rehionov> [dostęp: 22 VI 2023].

Клюев ранен и находится в Киеве, – источник в АП, РБК – Украина, 25 II 2014 г., <https://www.rbc.ua/rus/news/klyuev-ranen-i-nahoditsya-v-kieve---istochnik-v-ap-25022014131600> [dostęp: 14 VII 2023].

Координировал шпионскую деятельность в интересах ФСБ: экс-секретарю СНБО Сивковичу сообщили о подозрении, Прямий, 23 VII 2022 г., <https://prm.ua/ru/koordinoval-shpyonskuiu-deiatelnost-v-ynteresakh-fsb-ks-sekretariu-snbo-syvkovychu-soobshchyly-o-podozrenyy/> [dostęp: 20 VII 2023].

Кошкіна С., *Судьба Макея. И украинских предателей*, Житомир online, https://zhitomir-online.com/top_news/136748-sudba-makeya-y-ukraynskykh-predateley.html [dostęp: 16 VII 2023].

Кучерявец М., *Экс-глава СБУ в Крыму Кулинич предстанет перед судом*, РБК – Украина, 3 VII 2023 г., <https://www.rbc.ua/ukr/news/eks-golova-sbu-krimu-kulinich-postanepered-1688371813.html> [dostęp: 22 VII 2023].

Магаданские силовики перекрыли утечку золота с Колымы в руки кавказских боевиков, newsru.com, 6 XII 2017 г., <https://www.newsru.com/russia/16nov2012/gold.html> [dostęp: 20 VII 2023].

Мазуренко А., *Бывший начальник СБУ в Крыму и заместитель секретаря СНБО способствовали вторжению РФ*, Украинская Правда, 23 VII 2022 г., <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/07/23/7359762/> [dostęp: 20 VII 2023].

Папчинский А., Тумшис М., 1937. *Большая чистка. НКВД против ЧК*, Moskwa 2009, <https://coollib.com/b/144998>, [bp] [dostęp: 28 VI 2018].

Повідомлення про підозру, Державне Бюро Розслідувань, https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=220014 [dostęp: 22 VI 2023].

Подорожная В., *В Украине обыскивают компании, связанные с экс-замсекретаря СНБО Сивковичем*, Корреспондент.net, 5 IV 2023 г., <https://korrespondent.net/ukraine/4578287-v-ukrayne-obyskyvauit-kompanyyu-sviazannyye-s-eks-zamsekretaria-snbo-syvkovychem> [dostęp: 18 VII 2023].

Работал на „критоферму“: СБУ обнародовала новые детали госизмены экс-главы спецслужбы в Крыму, Фокус, 5 IV 2023 г., <https://focus.ua/ukraine/558953-rabotal-na-krotofermu-sbu-obnarodovala-novyye-detali-gosizmeny-eks-glavy-specsluzhby-v-krymu> [dostęp: 22 VI 2023].

Рогальская Н., *Дело Кулинича: генерала Баранецкого в СБУ заменили российским „кротом“*, Стопкор, 6 IV 2023 г., <https://www.stopcor.org/section-uanews/news-sprava-ku-linicha-general-a-baranetsкого-v-sbu-zaminili-na-rosijskogo-krota-butusov-06-04-2023.html> [dostęp: 12 VII 2023].

Самар В., *Кроты ФСБ в СБУ. Чего не хватает в деле Кулинича-Сивковича*, Центр журналистских расследований, 26 IV 2023 г., <https://investigator.org.ua/investigations/253973/> [dostęp: 20 VII 2023].

Сивкович стал предателем от неполноценности – ГБР, Досье, 23 VII 2022 г., <https://dosye.com.ua/news/2022-07-23/sivkovich-stal-predatelem-ot-nepolnocennosti--gbr/206288/?print=1> [dostęp: 20 VII 2023].

Скоркин К., *Зеленский и люди в погонах. Что означают громкие отставки украинских силовиков*, Carnegie Endowment for International Peace, 21 VII 2022 г., <https://carnegieendowment.org/politika/87549> [dostęp: 12 VII 2023].

Соколов В., *Кто предатель?*, День, 25 VII 2023 г., <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/kto-predatel> [dostęp: 25 VII 2023].

Сотрудники УФСБ нашли девушку, „заминировавшую“ магаданский аэропорт, Интерфакс, 27 II 2013 г., <https://www.interfax.ru/russia/292646> [dostęp: 20 VII 2023].

Спустя полгода после ареста СБУ-шника, курировавшего Крым, ему официально вменили потерю Херсонщины, 5 IV 2023 г., <https://dzen.ru/a/ZC1w30iFDTr-UcqV> [dostęp: 20 VII 2023].

СРОЧНО! Перехват звонка. Крот в СБУ. Как Сивкович через Кулинича вербовал для ФСБ предателей Украины, YouTube, 5 IV 2023 г., <https://www.youtube.com/watch?v=xL-TV-8iej8> [dostęp: 10 VII 2023].

Таюрский В., *Сотрудники ФСБ пресекли канал поставки героина на Колыму*, RG.RU, 11 III 2013 r., <https://rg.ru/2013/03/11/reg-dfo/kanal-anons.html> [dostęp: 20 VII 2023].

Телеграм-канал ВЧК ОГПУ: сообщения от 23.07.2022, Азбука Компромата, 24 VII 2022 r., https://acomproamat.com/articles/vchk_ogpu_23_07_2022.html [dostęp: 20 VII 2023].

ЦИК Украины отменил регистрацию Ключева и Шария на выборах в Раду, Радио Свобода, 3 VII 2019 r., <https://www.svoboda.org/a/30035705.html> [dostęp: 14 VII 2023].

Черкасов А. i in., „*Доктрина Путина*”. *О чем российский президент говорил в Мюнхене 15 лет назад и что из этого вышло*, Настоящее Время, 18 II 2022 r., <https://www.currenttime.tv/a/putin-doctrine-analizing-munich-speech/31709917.html> [dostęp: 1 VII 2023].

Экс-вице-премьеру Сивковичу объявили подозрение в сотрудничестве с ФСБ, Еспресо, 23 VII 2022 r., <https://ru.espresso.tv/eks-vitse-premeru-sivkovichu-obyavili-podozrenie-v-sotrudnichestve-s-fsb> [dostęp: 12 VII 2023].

Экс-замсекретаря СНБО Владимир Сивкович, работающий на ФСБ, контролировал 15 компаний в Киевской области, New Voice, 5 IV 2023 r., <https://nv.ua/ukraine/events/vladimir-sivkovich-kontroliroval-15-kompaniy-v-kievskoy-oblasti-kotorye-rabotali-na-fsb-sbu-50315788.html> [dostęp: 18 VII 2023].

Экспертный институт социальных исследований, <https://eisr.ru/about/> [dostęp: 14 VII 2023].

Ukraińskie akty prawne

Конституція України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [dostęp: 14 VII 2023].

Указ Президента України №91/2022, <https://www.president.gov.ua/documents/912022-41481> [dostęp: 10 VII 2023].

Указ Президента України №316/2019, <https://www.president.gov.ua/documents/3162019-27181> [dostęp: 12 VII 2023].

Marek Świerczek

Funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

